

MŰHELYTITKOK

MEDGYES PÉTER

A nyelvtanulás – tréfadolog¹

Bevezetés

„Péter! Azt mondd, hogy a nyelvtanulás tréfadolog? Móka, kacagás? Hm. Mindenekelőtt kérlek, definiáld a humor fogalmát.”

„Definiálja a herkópáter! Eszem ágában sincs azon filózni, miként válasszam el a bűzát az ocsútól, vagyis a szart a májtól. Edison példája lebeg a szemem előtt, aki nem a fény fogalmának definiálásán tőkölődött, hanem fogta magát és feltalálta a vilanykörtét. Áldott legyen a neve!”

„Rendben, akkor nevezd meg a humor főbb típusait!”

„Még mit nem! A taxonómiáktól csalánkiütést kapok. Egyesek négy szeletre vágják fel a tortát, mások nyolcra, megint mások tizenkettőre – persze ugyanazt a tortát. Neveket is aggatnak a szeletekre, akár az óvodások. Képtelenek napirendre térni afölött, hogy káosz uralkodik a földön. Az iskola pedig valóságos kupleráj. A nyelvóráról nem is beszélve. Senki ne próbáljon rendet vágni a rendetlenségben! Ez van, ezt kell szeretni.”

Na jó, most, hogy így kifüstölögtem magam, elmélkedni fogok. Mégpedig azon, humorizálnak-e a nyelvtanárok és nyelvtanulók, és ha igen, hogyan és miként? (Ugye milyen borzalmasan hangzik ez a „hogyan és miként”? Legközelebb a hasonlóan redundáns „ha és amennyiben”, esetleg a „csak és kizárólag” vagy a „mód és lehetőség” fordulatokat fogom használni...) Szóval létezik olyan, hogy humor, és tudjuk, illik röhögni a vicceken, még akkor is, ha nem értjük a poént, ami bizony nem ritka eset, főleg ha idegen nyelven sütik el. Egyesek szerint csak az tud igazán jól egy idegen nyelven, aki annak humorát is keni-vágja (Wulf 2010). Nos, akkor nekem bőven van még pótolnivalóm angoltól, mert – szégyen ide, szégyen oda – én bizony gyakran lecsúszom a poénokról.

Amikor én még kisserác voltam

Mondjátok: kikre emlékeztek leginkább a tanáraitok közül? Ugye, hogy a viccesebbekre? Még akkor is, ha kicsit (vagy nagyon) gonoszak voltak. Én legalábbis így vagyok ezzel.

Ott van például egykori kémiantanárom, akit egymás között Protonnak becéztünk. Ő mindig azzal kezdte az órát, hogy ránk mordult: „Csukjátok be az ablakokat, mert a huzattól kihullanak a fogaim!” Nem valami nagy poén, mégis örökre belém vésődött.

Földrajztanárnőm finoman szólva sem rajongott értem. Ausztráliából felelek. A báró Kogutowicz Manó-féle térképre bökkve sorolom a nagyobb városokat: Adelaide,

---

¹ Ez a tanulmány az *V. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencián* elhangzott előadásom némileg bővített, írásos változata.

Melbourne, Canberra, Sydney, Perth. „Hű, de angolos a kiejtésed” dicsér meg Mariann néni. „Bár a földrajzot tudnád fele annyira! Elégséges.”

Magyarórán az első padban ülve felelek. Előttem a nyitott tankönyv, abból puskázom. Egyszer csak mit látnak szemeim? Jávorka tanár úr a hatalmas tanári asztalra ráfekve premier planban a képembe vigyorog: „Puskázunk? Puskázgatunk? Ez bizony karó, barátocskám!”

Fizikatanárom, Rezső bácsi is feledhetetlen figura volt. Óra elején a füzetkéjében lapozgatva morfondírozik: „Na, ki feleljen ma? Lássuk csak: Palika vagy Petike? ... Petike!” Halálra váltan indulok a táblához. „Hoppá! Mégsem Petike, inkább Palika.” Pali feltápászkodik, az én szívemről meg mázsás szikla zuhan a padlóra. „Ácsi, maradjunk mégis Petikéné!” Ott állok a táblánál, fennhangon darálom a leckét, közben tanár úr a faliújság cikkeibe mélyed. „De jópofa!” bökk rá az egyikre. „Te irtad, Petike?” „Nem” nyögöm ki. „Folytasd csak!” biztat Rezső bácsi, majd ismét a faliújságon mulatozik. A lecke végére érek. Most mitévő legyek? Rövid szünet után előlről kezdem az egészet. Rezső bácsi kisvártatva felém fordul, majd bánatos hangon megszólal: „Ezt már hallottuk, Petike, és már elsőre is nagy számárság volt. Elégtelen. Menj szépen a helyedre!”

Feledhetetlen emlékek. Borzongva élem át őket újra meg újra, és fűnek-fának elmesélem. Most éppen nektek, és lám, jókat nevettek rajta. A kegyetlen humoron lehet úgy istenigazából hahotázni. Utólag – pláne, ha nem rajtad csattan az ostor. Erről Orwell mondása jut eszembe: „A vicc célja nem a megalázás, hanem az, hogy figyelmeztessen rá: már meg vagy alázva.” (Ross 1998)

Bezzeg a humortalan tanáraink kihullottak az emlékezetemből, pedig akadtak közöttük derék pedagógusok is. Mint ahogy az a tömérdek, jórészt haszontalan tudásanyag is rég elpárolgott a fejből. (Zárójelben, ha ma kéne érettségiznem – mint ahogy szerencsére nem kell – , alighanem az angol lenne az egyetlen tárgy, amiből átcsúsznék.)

A viccek halála

Ahogy az iménti élményeimből is kitetszik, a humor rém összetett dolog. Ennek ellenére e szó hallatán sokaknak a vicc ugrik be elsőként. Humor egyenlő vicc. Noha ez súlyos tévedés, üsse kő, kezdjük a viccekkel!

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy a vicc kihalóban lévő műfaj. Az interneten millió számra terjednek, holott 99 százalékuk nem állja ki a politikai korrektség próbáját. Ezért aztán, ha nem akarod, hogy széplelkű társaságban lebunkózzanak, jobb, ha tartod a szád. Legföljebb magadban kuncoghatsz, ha szőke nős viccet olvasol az interneten. Például ezt:

Két nő utazik a vonaton. Szemben velük ősz szakállú férfi ül. A szőke suttogva odaszól a barátnőjéhez: „Te, ez nem István, a király?” Mire az: „Hülye vagy, István több mint ezer éve halott!” Kisvártatva belép a fülkébe egy férfi, és odaszól a szakállasnak: „Heló, István! Mizújs? Ezer éve nem láttalak.” Mire a szőke: „Na, ki a hülye?”

Hogy tetszett?... Ha jól látom, egyelőre senki nem hagyta el az előadótérmet, úgyhogy folytatom. Típusvicceket fogok bemutatni, azt illusztrálandó, hogy hovatovább nincs olyan téma, amin szabad lenne viccelődni. Minden négyzetcentiméteren taposóaknak rejlenek. Elég egy óvatlan lépés, és neked annyi.

Nézzük tehát sorra a tabutémákat! A most következő hölgyek nem feltétlenül szőkék, mégis rajtuk csattan az ostor.

Feleség hazamegy a kozmetikustól. „Hogy tetszem?” kérdi a férjét. Mire a férj: „Nem rossz, legalább megpróbáltad.”

Feleség: Mondd, akkor is szeretni fogsz, ha már öreg leszek, és ráncos?
Férj: Persze hogy szeretlek, szívecském.

Van, amikor a nők nem buták, hanem gonoszak.

Bíró: Miért nyilvánsszóval ölte meg a férjét?
Feleség: Hogy föl ne ébresszem a gyerekeket.

Persze ostoba férfiakból is tele van a padlás.

Feleség: Vegyél vajat, és ha van tojás, tízet.
Férj hazatér a boltból.
Férj: Tessék a tíz vaj. Volt tojás.

Hol marad a nevetés? Kicsit bonyolult, mi? Előadás után szívesen megmagyarázom a poént. Ha kell, ezt is.

Feleség: Rönkvári úr mindig pusztit dob a feleségének, amikor kilép a kapun.
Példát vehetnél róla.
Férj: De hisz alig ismerem Rönkvárinét.

Az etnikai vicc külön kategória. A sértődések elkerülése végett a pirézeken fogom közösrülni a nyelvem.

Hallottad a legújabb piréz viccet?
Vigyázz, édesanyám piréz!
Oké. Akkor szótagolva mondom.

Könnyű a szegényekből gúnyt űzni!

Koldus: Tudna adni 300 forintot egy szendvicsre?
Járókelő: Attól függ, mi van a szendvicsben.

Van azután egy viccem, ami két sebből is vérzik.

Vak férfi lép be a kocsmába. Farkánál fogva felkapja a kutyáját, és vadul körbeforgatja. A kocsmáros rámondul: „Megőrült, mit csinál?” Mire a férfi: „Csak körülnézek.”

Ki tudja, mi az a két vérző seb?... Úgy van! (1) Ne űzzünk gúnyt a fogyatékkal élőkől. (2) Tiszteljük az állatokat!

Az állatokról jut eszembe. Volt egyszer egy házunk Pencen. Tudjátok, az a kis falu, nem messze Váctól. Takaros házikó, körpanoráma, málnaliget, békés alkonyat. Ahogy ott ülünk a teraszon, gyönyörködve számoljuk, ahogy a denevérek egymás után röpködnek ki a padlásról. Egy, kettő, három... tizenégy, tizenöt, tizenhat... negyvennégy, negyvenöt, negyvenhat, negyvenhét. Mind megvagytok, lelkecském?

Nos, egy szép napon feleségem, ez a helyre asszony föl hívta a váci állatvédő egyesületet.

„Jó napot kívánok. Szeretnék megszabadulni a padlásunkon fészkelő denevérektől. Kérem, segítsenek.” „Meg-sza-ba-dul-ni?!” hüledezik az állatvédő. „Inkább legyenek büszkék rájuk!” „Na de kérem, negyvenhét denevérünk van, és teleszarják a teraszt” panaszkodik az asszony. „Húzzanak fölé védőhálót!” „És ürülékkel teli háló alatt vacsorázzunk?” „Ide figyeljen! Meg ne próbáljanak kárt tenni szegény állatokon!... Azonnal adja meg a telefonszámát!”

Feleségemnek volt annyi esze, hogy lecsapja a kagylót. Hamarosan meghirdettük a házat, nem kis részben az elúzhetetlen denevérek miatt. Nagynehezen találtunk rá vevőt.

No de vissza a viccekhez!... Tetszik, nem tetszik, előbb-utóbb mindannyian megöregszünk.

Kilencven éves házaspár válni készül.

Ügyvéd: De miért nem korábban váltak el?

Feleség: Gondoltuk, megvárjuk, amíg meghalnak a gyerekek.

Apróhirdetés: „Eladó egy 3 szobás családi ház, utcára néző nagymamával.”

Majd ránk tör a betegség. Kettő is.

Orvos: Jó hírem van, Mitrovics úr! Maga mégsem hipochonder. Sőt, betegséget fogunk elnevezni magáról.

Orvos: Sajnos, uram, van egy rossz hírem. Élete végéig le kell mondania a szexről.

Beteg: Atyaisten! Hogy fogom kibírni?

Orvos: Ugyan már! Ezt az egy hetet már féllábon is kibírja.

Legvégül pedig eljő a kaszás.

1. kolléga: Halottról vagy jót, vagy semmit.

2. kolléga: Meghalt? De jó!

A legvégére hagytam a szexet, csak hogy feldobjam a hallgatóságot.

Futballsztár lakatlan szigetre vetődik. Egy bennszülött szépség kunyhójában tér magához. A lány finom étellel, majd egy korsó sörrel kínálja. Végül sejtelmesen megkérdi: „Szeretnél velem játszogatni?” Mire a férfi: „Nem mondom! Focizni is tudsz?”

Végül a kedvencem.

Két nő bizalmasan sutyorog.

„Én a nászéjszakán feküdtem le először a férjemmel. Hát te?”

„Hm. Hogy hívják a férjed?”

Pragmatikai elemzés

Ezeken kívül persze számtalan egyéb vicctípus létezik, de legyen elég most ennyi. Ellenben engedjétek meg, hogy e fejezet összefoglalásaképpen szétcincáljak egy szakállas viccet, amely így hangzik:

Púpos vén boszorkány vonszolja magát az erdőben, vállán bagoly gubbaszt. Szembejön vele egy daliás fiatalember. A boszorkány megszólítja: „Szép legény, ha kitalárod, mi ül a vállamon, megdughatsz.” „Elefánt” szól az ifjú. „Határeset, elfogadom” vágja rá a boszorkány.

Nos, ez a vicc több sebből vérzik. Lássuk, mi vele a baj!

- (1) Nem illik gúnyt űzni idős hölgyekből.
- (2) Különösen nem olyan valakiből, aki testi hibával született.
- (3) Ugyan mi kivetnivaló van abban, hogy a hölgy jóval korosabb a fiatalembernél? Azon bezzeg senki sem akadna fönn, ha a férfi lenne az öregebb.
- (4) Egyáltalán, mit számít a kor? Az „ageism” nem pízsi.
- (5) Kérdem én: miért nem hagyja ez a néember szabadon röpködni szegény baglyot?
- (6) Miért mindig a nőkön csattan az ostor?
- (7) A szexszel ne viccelődjünk, mert az komoly dolog! Végtere is az emberi faj fennmaradása a tét.
- (8) A „dugás” trágár szó, ne tessék használni!

Tisztesség ne essék szólván, elkészítettem ugyanennek a viccnek a pízsis változatát is.

Kortalan hölgy sétál az erdőben, vállán bagoly gubbaszt. Szembejön vele egy kortalan úr. A hölgy megszólítja: „Uram, ha kitalálja, milyen madár ül ott a fatetején, meghívom egy kávéra.” „Bagoly” szól az úr. „Úgy van!” vágja rá a hölgy. „Irány a kávéház!”

Hogy tetszik? Ennél azért szellemesebb pízsi vicceket is ismerek – igaz, nem sokat. Például:

Tanár: Gyurika, nevezz meg két névmást!

Gyurika: Ki? Én?

Íme egy kissé bonyolultabb:

Belép egy nő a könyvtárba. Jó hangosan odaszól a könyvtárosnak: „Kérek egy hamburgert és egy kólát.” A könyvtáros rápirít: „Halkabban! Könyvtárban van, ha nem venné észre.” „Ezer bocsánat” szól a nő, majd suttogva megismétli: „Kérek egy hamburgert és egy kólát.”

Ha nagyon kukacos lennék, ezekben is találhatnék kivetnivalót. De hagyjuk!...

Véleményem szerint a politikai korrektség nem más, mint ízlésrendőrség. Erkölcsösözök próbálják ránk kényszeríteni, hogy mi a helyes, és mi a helytelen. Az örömtelenség védőszentjei ők. A humornak szikrája sem szorult beléjük, és élből rühellik a viccelődést.

Erről egy Kádár-kori anekdota jut eszembe.

A minisztériumi főosztályvezető egy darabig merev arccal hallgatja beosztottjai ugratását, majd sziszegve megszólal: „Hisz értem én a viccet, elvtársak. Hogyne érteném.” Hirtelen állati üvöltésbe csap át: „Csak nem szeretem!!!”

A nyelvi játék

Nyelvében él a nemzet, az ember, a tanár, a nyelvtanár. Egyébként minden tanár nyelvtanár, hiszen jártatja a száját. A matektanár éppúgy, mint a tornatanár. Természetesen mindenki az anyanyelvét használja – kivéve az idegennyelvtanárt. És mivel használjuk a nyelvet, játszunk is vele. Akarva-akaratlanul. Guy Cook (1997, 2000) szerint a nyelvi játék fő célja nem az információszerzés vagy a kapcsolattartás, hanem önmagunk és mások szórakoztatása. A nyelvi játék nem más, mint öncélú kommunikációs csatorna. Sokszor köszönő viszonyban sincs a valósággal – agyszülemény. Mosolyogva bűvészkedünk a nyelvvel, más hangszínnel és hangerővel, rendszerint közönség előtt (Broner–Tarone 2001).

Itt vannak mindjárt a szójátékok, melyekről megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint a szójáték a humor legrimitívebb formája. Favicc, kecskerím – piha! Mások imádják – például én. Íme egy szerény csokorra való:

- A jó kolléga nemcsak ígéretet, de be is tart.
- Olyan sötét van, hogy vakondok.
- Nyuszika és a Róka az erdőben sétálgatott. Nyuszika hirtelen egy tisztáshoz ért. A Róka meg a villanszereléshez. Úgy-ahogy.
- Amíg tart a kőkorszak, legyen mindig lóporszag. (*Frédi és Béné*)
- Autópályán kifüggesztett poszter, rajta egy csiga: Lassan jársz, tovább élsz.
- Hirdetés a 80-as évekből. A kép közepén egy kupac hulladék. A felirat: „nem bántja a szemét?”

Ki vállalkozna a lefordításukra?... Senki többet, harmadszor?... Nem csoda, hiszen a szójátékok rendszerint lefordíthatatlanok. Mint ahogy ez az angol örökzöld is:

Szállodai recepción.

Vendég: Call me a taxi, please.

Recepció: Certainly, sir, you're a taxi.

Valljuk be, sok tanár ferde szemmel néz a nyelvi játéokra. Komolytalan dolognak tartják, ráadásul rendetlenkedést szül. „Most tanulunk, vagy hülyéskedünk?” szörnyülködnek. Mintha a bolondozás kizárná a tanulást. Holott mennyi minden belefér! Dalok, mondókák, szappanoperák, hirdetések, viccek. Ha van valami, ami igazi motiváló erővel bír, akkor az pont a nyelvi játék. Mellesleg lehet másfajta funkciója is, mégpedig az, amikor a tanuló játszik a nyelvvel, egy-egy hangot, nyelvtani szerkezetet vagy szófordulatot ízeletget. Ezek a próbajátékok nem humorosak, belső használatra készülnek, a tanuló többnyire fejben vagy a bajsza alatt morzsolgatja az új nyelvi elemeket. A tanárok sem ágálnak ellenük, hiszen nem hallják, nem is tudnak róluk.

A nyelvkönyvek humora

A következő fejezet címe nem rossz cím, csak éppen félrevezető. Tudniillik a mai nyelvkönyvekben hiába keresitek a humort. (Én inkább csak az angol könyveket ismerem, úgyhogy – németes, franciás, spanyolos kollégák – tessék kiigazítani, ha tévedek!) Bezzeg a régi nyelvkönyvekben volt belőle dögvész. Eckersley, Candlin, Broughton, Alexander, O'Neill, Mortimer – hogy csak néhány sikeres szerzőt említsek. Illés Éva

(2009) az *Access to English* (Coles–Lord 1974) című könyvét hozza fel példaként. Főhőse egy ügyefogyott fiatalember, aki csetlés-botlásaival lopja be magát a nyelvtanulók szívébe – és azon keresztül az agyába. De hogy magyar példát is említsek: a téгла színű *Czobor–Horlai* (1976) isten tudja hány kiadást élt meg, nem utolsósorban a fordultatos és mulatságos bűnügyi történetének köszönhetően. A kedvencem mégis Pataki Pál francia nyelvkönyvsorozata volt (1979–1982), amely egy magyar gyerek párizsi kalandjain keresztül, szórakoztató formában adagolta a nyelvtant és a szókincset. Amikor egy interjúban megkérdeztem a szerzőt, mi célból alkalmazta a humort, ezt válaszolta: „Nem jó az a nyelvóra, ahol egyszer sem nevetnek a gyerekek” (Medgyes 2017).

Ezek után felvetődik a kérdés: hová tűnt a humor a nyelvkönyvekből? A mai szerzők elveszítették volna a humorérzéküket? Vagy eleve sótlannak születtek? Szó sincs róla! Többségük jópofa ember a magánéletben. Csak akkor vágnak komoly képet, amikor a számítógép billentyűit nyomogatják. Jó, de miért? Ennek fő oka a már sokat ostromozott píszi. A humor veszélyes terep. Féltő, hogy elriasztja az olvasókat. Kit ezért, kit meg azért. Márpedig a szerzők tutira mennek. A nagy kiadóvállalatok pláne. A szerkesztőket és szerzőket nem a humoruk, hanem az eladott példányszám alapján díjazták.

Amikor a *Laughing Matters* (Medgyes 2002) című könyvemet írtam, a brit szerkesztő egyre-másra kihúzogatta a vicceimet. „Jaj, ezt ne! Mit szólnának a hívő olvasók? Könyörgöm, ezt se! Az érzékeny lelkületű amerikaiak tiltakozó felvonulásokat tartanának.” Így ment egy darabig, de végül fellázdadtam: „Hát nem ti rendeltetek tőlem humoros könyvet? Vegyétek tudomásul, hogy a viccek kilencven százaléka nem píszi, hanem csipkelődő, vagy kifejezetten gonosz!” Végül kompromisszumot kötöttünk: én figyelembe vettem az ő üzleti szempontjaikat, ők meg engedtek kicsit szigorú elveikből.

Szerencsére a másik két humorba mártott nyelvkönyvem előtt nem tornyosultak ilyen akadályok (Medgyes P.–Medgyes R. 2002; Medgyes 2008). Igaz, hogy őket magyar kiadónak írtam, amely nem húzta be fülét-farkát. Tetejébe egyik mű sem iskolai használatra készült, sőt az egyik fedőlapjára nagy betűkkel rávéstem: „Csak 18 éven felülieknek!” Ez a kis trükk alighanem a példányszámon is dobott egy keveset.

A helyzet az, hogy a mai nyelvkönyvek az olcsó magazinokat majmolják. Ártatlan témák, kurta szövegek, banális hősök, bárgyú feldolgozás. Csiribiri külső szép fotókkal megspékelve. Probléma egy szál se. A ma született bárány hozzájuk képest apagyilkos.

De csakugyan olyan ártatlanok ezek a könyvek? Én inkább kártékonyaknak tartom őket. Mert hogy van az, hogy míg a szomszéd tanteremben a relativitás elméletét magyarázza a tanár, a másikban meg a francia forradalom tanulságait boncolgatja, addig a nyelvórán arról szavazunk, hogy melyik állat gyorsabb: a csiga vagy a gepárd? Mi végre megyünk le kutyába? Miért butítjuk le szánt szándékkal a nyelvtanulókat?

Egyetlen olyan mai könyvet ismerek, amelyik szembemegy az ízlésrendőrséggel és az üzleti megfontolásokkal. Ez pedig a *Taboos and Issues* (MacAndrew–Martínez 2002), ami – nomen est omen – csupa olyan témával hozakodik elő, amilyenekről a többiek mélyen hallgatnak. Homoszexualitás, drogliberalizáció, halálbüntetés, satöbbi. Provokatív formában tárgyalja e húsbavágó kérdéseket, csöppnyi humorral körítve. Hozzáteszem: nem kurzuskönyvről van szó, tehát nincs ok aggodalomra: viszonylag kevés olvasót tud megmételyezni.

A nyelvtanulás abszurditása

No persze könnyű szapulni a nyelvkönyveket. Azon bezzeg senki sem akad fönn, hogy a fizika- vagy a történelemkönyv olvastán sem fogjuk hasunkat a röhögéstől. Ez igaz, egyvalamin azonban érdemes eltűnődünk. Nevezetesen az idegennyelv-tanulás sajátos mivoltán.

Mit értek ezen? Az idegen nyelv lényegét tekintve elűt az összes többi tantárgytól. A biológia-, az irodalom- vagy a földrajzóra direkt módon tárgyalja az adott ismeretanyagot. Az egy- és kétszikűeket, Arany János balladáit, az Antarktisz ásványkincseit. A cél bizonyos tudnivalók elsajátíttatása az anyanyelv közvetítésével. Ezzel szemben a nyelvórán tótágast áll a világ. Itt is létezik ismeretanyag, amely nem más, mint a célnyelv grammatikája és lexikája. Ezt lehet ugyan metanyelven közvetíteni, csak-hogy annak semmi értelme. Mert hiába soroljuk fel tételesen az angol Present Perfect használatának szabályait, hiába magoltatjuk be harminc faféleség nevét, ebből nem születik használható nyelvtudás. Ahhoz ugyanis az szükségeltetik, hogy a nyelvi elemek kontextusban, szövegbe ágyazottan jelenjenek meg. Tökmindegy, miről szólnak a szövegek, a nünükék lelki világáról vagy a nagypapa mamuszáról, a lényeg, hogy bevezessék, majd megforgassák a célnyelv nyelvtanát és szókincsét. A nyelvtanuló pontosan tudja, hogy a feldobott téma csupán ürügy; nem azért játssza el például a boltos és a vásárló szerepét, mert tényleg eladni, illetve vásárolni szeretne, hanem pusztán a nyelvgyakorlás végett. A tanár sem arra fülel, hogy *mit* mond a tanítványa, hanem arra, hogy *hogyan* mondja azt a valamit.

Hadd meséljem el két idevágó történetemet. Fiatal tanárként maszekolással egészítettem ki csekélyke fizetésemet. Egyszer két nyolcéves gyereket tanítottam, Julikát és Gáborkát. Az első órák egyikén az *in*, *on*, *under* előljárószókat gyakoroltattam. A kezemben lévő könyvet nagy ravaszul hol az *asztalba*, hol az *asztalra*, hol pedig az asztal *alá* helyeztem, közben rákérdeztem: „Where’s the book?” Rögtön az első kérdésnél Gáborka hahotában tört ki. „Mi ütött beléd?” kérdeztem értetlenül. Mire ő: „Nahát, Péter bácsi nem lát a szemétől? Nem látja, hogy hol a könyv?” Julika nyomban replikázott: „Hogyne látná! Csak most gyakorlunk, ha nem vennéd észre.”

Mi ebből a tanulság? Az, hogy Gáborka még kicsi volt ahhoz, hogy felfogja: a hajukszóknál fogva előrangotott nyelvórai beszédhelyzeteket nem szabad összetéveszteni a valóságosakkal. Nem úgy az érettebb Julika, aki már átlátott a szitán. Tudta, hogy a nyelvóra afféle próbaüzemelés, melynek csak később, a való életben fogja hasznát látni. Ezért mondom, hogy a nyelvtanulás abszurd tevékenység: úgy teszünk, mintha, holott tudjuk, hogy nem erre megy ki a játék.

Íme a másik sztorim. Volt egy általános iskolás csoportom a Radnótiban valamikor a hetvenes években. Óra végén elébem pattant a kis Jason (mindenki angol nevet választhatott magának), és örömmel újságolta: „Jövő héten vesszük át az új Skodánkat! Nyolc éve várunk rá!” „Ez aztán a jó hír!” vágtam rá, noha fogalmam sem volt, hogy kerül a csizma az asztalra. Jóval később jöttem csak rá, hogy előző órán a „What make is your car?” szerkezetet tanítottam, amire a helyes válasz azt volt, hogy: „We have a Lada. We have a Wartburg” – és így tovább. Rémllett, hogy Jason ezt válaszolta a kérdésemre: „We have a Trabant.” Szegénykém azt képzelte, hogy engem őszintén érdekel az ő autójuk márkája. Eszem a zuzáját.

A nyelvtanár humora

A jó tanár nem vicceket mesél, hanem vicces. Nem szójátékokkal kápráztatja el a diákjait, hanem humoros egyéniségével. Minden mondatán átsüt az ironia és az önironia. Ez nem fölvett póz nála, hanem magától értetődő viselkedési forma, hiszen ő a való életben is ilyen. Az osztályteremben azonban mindezt tudatosan teszi. Leszáll a magas lóról, közvetlenségével teszi magát hitelessé (Bell 2009; Waring 2013). Ebbe bőven belefér a csipkelődés, de még az apró gonoszkodás is.

A nem túl fiatal kollégák bizonyára emlékeznek még egykori pártfőtitkárunkra, Kádár Jánosra. A csepeli munkásgyűlésen tartott szónoklatait félóránként egy-egy tréfával fűszerezte, melyet kuncogás fogadott: „Hej, milyen vicces ember a mi Jani bácsink!” Kádár elvtárs azonban csakhamar visszatért a rendes kerékvágásba: „Na de most fordítsuk komolyra a szót, elvtáaarsak!” Különös, de én a plebejusi viccein sose tudtam nevetni, a komolynak szánt részekben annál inkább. Lehet, hogy az én reflexeim fordítva működnek?

Hogy miért meséltem el ezt az anekdotát? Nos azért, hogy rávilágítsak a humor kétarcúságára. A humor és a komolyság között bajos meghúzni a határvonalat. Gondoljunk csak Shakespeare drámáira: a vígjátékokba tragikus felhangok vegyülnek, a tragédiákat komikus jelenetek tarkítják. Sőt a vígjáték bármikor átcsaphatna tragédiába, a tragédia meg vígjátékba.

Ugyanez érvényes a mindennapokra is. Cekkert cipelő néni totyog az utcán. Hirtelen megcsúszik, hanyatt vágódik, a kosár kirepül a kezéből, a tojások szétgurulnak, összetörnek. Ha a filmvásznon látjuk ezt, jót nevetünk, ám ha az életben történik ugyanez, szánakozunk. Tragikomikus jelenetnek vagyunk szemtanúi.

A mise vége felé a pap kérést intéz a gyülekezethez: „Gyermekeim, tegye fel a kezét az, aki megbocsát az ellene vétkezőknek!” Mindenki jelentkezik, kivéve egy öreg nénikét. „Hát te?” kérdi a pap. „Nekem egyetlen ellenségem sincs” selypíti a néni. „Nocsak, ez fölöttébb szokatlan. És mondd csak, hány éves vagy?” „Kilencvennyolc múltam.” „Ez igen! Ugyan meséld már el, hogy létezik az, hogy neked nincsenek ellenségeid.” Az aranyos néni odatotyog, szembefordul a gyülekezettel, és angyal mosollyal sziszegi: „Túléltem a rohadékokat!”

Hogy van ez? Arról, akit mi tündéri anyókanak hittünk, hipp-hopp kiderül, hogy gonosz szipirtyó. És erre ti hogyan reagáltatok? Ahelyett, hogy elsírtátok volna magatokat, jót kacagtatok a csattanón. Sírva vigadunk.

Nemrég érkezett a hír: szerettei körében elhunyt Roger Ailes, a kőkonzervatív amerikai tévécsatorna, a Fox News elnöke és társalapítója. Öt éves lehetett, amikor apja felállította egy magas asztalra, és rászólt: „Ugorj le, elkaplak!” A kisfiú levetette magát a mélybe, a papa ellépett előle, a kölyök meg akkorát esett, mint egy télikabát. Ekkor a papa a következő jótanácsot adta zokogó kisfiának: „Vésd eszedbe: sose bízz senkiben!” Ugye milyen bájos történet? Egy életre megtanulta a bűdös kölyök, hogy hol lakik a úristen.

Hoppá, kicsit elkalandoztam! A tanár humoránál tartottunk. Először lássunk egy példát az ironiáról, melyet Háhn Judit (2012: 43) gyűjteményéből kölcsönöztem!

Férfi tanár az előadóteremben. „Fiúk! Hárman ülnek két széken? Tipikus közösülés, csak az a baj, hogy rossz ember van a szendvicsben.”

Ez azért durva! Alantas poénkodás, a kolléga úr helyett is pironkodom. Tiszta szerencse, hogy nem nyelvtanár az illető... Ellenben kíváncsi vagyok, mit szoltok a következő anekdotához.

Előadása végén a professzor gúnyosan megkérdi a hallgatóságtól: „Kérem, álljon fel az, aki idiótának érzi magát!” Néma csönd, mindenki ülve marad. Egyszer csak óvatosan feláll egy fiatalember. „Nocsak, maga tehát beismeri, hogy idióta?” kérdi a professzor. „Az igazat megvallva nem, de nem bírtam nézni, ahogy professzor úr egyedül álldogál.”

Nos, professzor úr is kiérdemli a „bunkó” jelzőt. Szarkasztikus felszólítását a hallgatók szemlesütve fogadják, mígnem az éles eszű hallgató visszakézből úgy vágja pofán a felfújót hólyagot, hogy a fal adja vissza a másikat.

Mármost tegyük fel, hogy az én számon csúszik ki ez a szemét felszólítás. Vajon hogyan reagálnék a diák replikájára? Több lehetőségem van:

- Mivel köpni-nyelni nem tudok, elkullogok.
- Fojtott dühvel megfenyegetem: „Ezt még megkeserüli!” Azzal kiviharzok a teremből.
- Elnevetem magam, odamegyek a hallgatóhoz, és kezet rázok vele.

Nem tudom, ti hogy vagytok vele, de én az utóbbi mellett döntenék. Ha az ember viccelődik, előfordul, hogy túllő a célon. Megsért valakit vagy valakiket. Ilyenkor egyféleképpen lehet csak jóvátenni az otrombaságot: öniróniával, ami jelen esetben egyenlő a bocsánatkéréssel.

Cirkusz az egész világ

Nem győzöm hangsúlyozni, hogy a nyelvtanulás abszurd tevékenység. E különös világban semmi sem igazi, minden idézőjelbe kerül, az abnormalitás a normalitás. Képtelen élethelyzetekben igyekszünk helytállni, mondvacsinált témákról diskurálunk. Gondoljunk bele, milyen szánalmas az, amikor egy magas IQ-val rendelkező ember makogva szólal meg idegen nyelven! Suta mondatok zuhannak ki a szájából, egymást érik a sületlenségek, durva hibák, közben verejtkézik szegény, bocsánatért esedezik, kínjában heherészik.

Sajnálatos tény, hogy még a legflottabb nem anyanyelvű beszélő is behozhatatlan hátrányban van az anyanyelvűekkel szemben. Ám ennél is csüggesztőbb belegondolni, hogy idegen nyelven az anyanyelvi kompetenciánkhöz képest is alulteljesítünk. Ez rám éppen úgy érvényes, mint rátok, kedves barátaim – de hadd ne részletezzem. Az már csak hab a tortán, hogy a nyelvrán magyarok próbálják megértetni magukat idegen nyelven, ahelyett, hogy magyarul társalognának. Teszik mindezt egy ugyancsak magyar anyanyelvű tanár irányításával. Kész cirkusz!

De lám, a tömérdék megaláztatás ellenére sokan kirtartanak, nem adják fel az iszapbirkózást. Vajon honnan merítik az erőt, hogy újra és újra nekiveselkedjenek? Tudom persze, hogy a nyelvvizsgabizonyítvány megszerzésének vágya nagy hajtóerővel bír. Ha nincs papír, nincs diploma, nincs zsíros állás, sőt semmilyen sincs. És ne feledjük: akadnak közöttük mazochisták is!

Mindez azonban kevés lenne az üdvösséghez. Csak azoknak van esélyük az áhított nyelvtudás megszerzésére, akikbe szorult még valami plusz. És ez a plusz nem más,

mint az, hogy beszállnak egy színjátékba. A részvétel feltétele a játékszabályok betartása, és persze ára is van, melyet részben készpénzzel, részben azzal egyenlítenek ki, hogy bohócot csinálnak magukból. Bohócruhába bújnak, a bohócsapkát mélyen a fejükbe húzzák, nehogy lerepüljön a produkció során. Kipenderülnek a cirkuszi porondra, és önként, dalolva bekapcsolódnak a bolondozásba. Ha kell, mókás pofákat vágnak, ugrabugrálnak, cigánykereket hánynak – bármire kaphatók.

Na de mi van akkor, ha valaki nem hajlandó bohócot csinálni magából? Nos, annak befellegzett, az ne is álmódjon nyelvvizsgapapírról. Aki azonban hallgat a józan észére, az idővel észhez tér, és csöndben beáll a bohóctársai közé.

Ugye jól hallom: azt tetszett kérdezni, hogy én most viccelek-e. Jelentem, igen, viccelek. Mi mást várnak el tőlem egy humorkonferencián? De attól még komolyan beszélek. Tudvalévő ugyanis, hogy csak akkor komoly az ember, amikor viccel. Szóval tessék engem komolyan venni! A végső konklúziómat pláne.

A nyelvtanulók humora

Miután hosszasan szónokoltam a nyelvkönyvek és a nyelvtanár humoráról, végezetül hadd ejtsek néhány szót a nyelvtanulók humoráról.

A tanulói humorizálásnak két válfaja van. (Lám, én is beleesem a taxonomizálás csapdájába!) Az egyik típus esetében a tanuló előre megtervezetten nyitja ki a humorzsákokat. A másikba a spontán poénkodások sorolhatók, melyeket valamely téma kapcsán süt el, máskor meg csak úgy, mert nincs jobb dolga, unja a banánt (Pomerantz–Bell 2007). Ilyenkor szoktunk mi tanárok kijönni a béketűrésből. Rájuk ripakodunk, büntetünk, ahelyett hogy örülnénk, hiszen az effajta benyögések a nyelvről legéletszerűbb mozzanatai (Illés–Akcan 2017). Mellesleg ezek olykor több tanuló közös fellépésének, ha úgy tetszik, kooperációjának a gyümölcsei, egyszersmind feszültségvezető csatornák (Bell 2011). Az osztálytermi vicceket persze csak a bennfentesek értik, az odapottyant vendég számára követhetetlenek. Laposak is, hiszen a tanulók nyelvtudása még nem alkalmas a finomságok megfogalmazására. Egy valamire azonban nagyon is alkalmasak: arra, hogy egymást megnevettessék. A jó tanár pedig velük együtt nevet.

Most kéne egy jó poén befejezésképpen! Csakhogy semmi nem jut az eszembe. Ezért azzal a közhelyes megállapítással zárom előadásomat, hogy a humor a viccnél és a nyelvi játéknál jóval átfogóbb kategória. Nehéz meghatározni a mibenlétét – én a magam részéről meg sem próbálkoztam vele. Mindazonáltal nyilvánvalóan összefügg a négy K-val: a kreativitással, a kritikus gondolkodással, a kommunikációval és a kooperációval. Az sem kétséges, hogy a humor az emberi lét mindent átható, meghatározó eleme, örömforrásaink egyik kovásza. Ennélfogva az az iskola, amely számúzi a humort, nem agytágító és személyiségfejlesztő műhely, hanem kínzókamra (Medgyes 2001). A humortalan iskolát tessék a földdel egyenlővé tenni, és utána sóval alaposan beszórni!

IRODALOM

- Bell, N. (2009): Learning about and through humor in the second language classroom. *Language Teaching Research*, 13/3, 240–258.
- Bell, N. (2011): Humor scholarship and TESOL: applying the findings and establishing a research agenda. *TESOL Quarterly*, 45/1, 134–159.
- Broner, M. – Tarone, E. (2001): Is it fun? Language play in a fifth-grade Spanish immersion classroom. *The Modern Language Journal*, 85/3, 363–379.
- Coles, M. – Lord, B. (1974): *Access to English: Starting Out*. London: Oxford University Press.
- Cook, G. (1997): Language play, language learning. *ELT Journal*, 51/3, 224–232.
- Cook, G. (2000): *Language Play, Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Czobor Zsuzsa – Horlai György (1976): *Angol nyelvkönyv I.: English by Stealth*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Háhn Judit (2012): Az egyetemi oktató humora. *Modern Nyelvoktatás*, 18/3, 35–46.
- Illés Éva (2009): What makes a coursebook series stand the test of time? *ELT Journal*, 63/2, 145–153.
- Illés Éva – Akcan, S. (2017): Bringing real-life language use into EFL classrooms. *ELT Journal*, 71/1, 3–12.
- MacAndrew, R. – Martínez, R. (2002): *Taboos and Issues*. Andover: Heinle.
- Medgyes Péter (2001): How's this for fun? The role of humour in the ELT classroom and ELT teaching materials. In: Bax, M. – Zwart, C. (szerk.): *Reflections on Language and Language Learning: In Honour of Arthur van Essen*. Philadelphia, PA: John Bejamins. 105–118.
- Medgyes Péter (2002): *Laughing Matters: Humour in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Medgyes Péter (2008): *Mi ebben a vicc? Angol-magyar humor nyelvtanulóknak*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Medgyes Péter (2017): Nem jó az a nyelvóra, ahol egyszer sem nevetnek a gyerekek. Interjú Pataki Pállal. *Modern Nyelvoktatás*, 23/4, 43–49.
- Medgyes Péter – Medgyes Réka (2002): *Jokes in English and Hungarian*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Pataki Pál (1979–1982): *Francia nyelvkönyv I.–IV*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Pomerantz, A. – Bell, N. (2007): Learning to play, playing to learn: FL learners as multicompetent language users. *Applied Linguistics*, 28/4, 556–578.
- Ross, A. (1998): *The Language of Humour*. London: Routledge.
- Waring, H. Z. (2013): Doing being playful in the second language classroom. *Applied Linguistics*, 34/2, 191–210.
- Wulf, D. (2010): A humor competence curriculum. *TESOL Quarterly*, 44/1, 155–168.